

19.17x25.86	1/2	עמוד 42	עמוד 77	31/08/2014	44109384-3
ור בועז סנג'רו ראש החטיבה למשפט פלילי וקרימינולוגי - 26330					

מצד זה

עמוס ליות

דיפלומטיה בקצה המנהרה

בנימין נתניהו הוא אולי אידיאולוג מוכשר, אבל דיפלומט כושל. אידיאולוג הוא מנסחם של עקרונות רעיוניים, ואילו דיפלומט הוא מי שמנסה לסגלם למציאות. הדיפלומטיה מנסה ליישב סכסוכים באמצעים בלתי אלימים ובמקום שהיא נכשלת פורצת מלחמה. לנתניהו חשבים העקרונות (שלו ושל יריביו). הוא בוחן אותם ופועל בהתאם. למשל, ברגע שהגדיר את חמאס כארגון טרור, ואת העיקרון שאין מנהלים משא ומתן עם ארגון טרור, חסם את הדרך הדיפלומטית והמוצא היחיד שנותר היה מלחמה. כאשר הודיע אבו מאזן על הקמת ממשלת אחדות פלסטינית עם חמאס, לא היה מוכן נתניהו, מתוך אותה עמדה העקרונית, להעמידה אפילו למבחן המציאות (אולי היינו מגיעים להסכם ואולי לא?!) כך הגענו די מהר ל"צוק איתן", שעל מנת לסיימו נזקקנו לאבו מאזן כלקרש הצלה. בשעה שדברים אלה נכתבים הושגה הפסקת אש לזמן קצוב, אולם כדי להופכה להסדרה או להסכם של ממש, תידרש פעולה דיפלומטית נמרצת, אחרת תתחדש האש. דברים אלה אינם באים לערער על חשיבותם של עקרונות, או על צדקתנו במלחמה הזאת, אלא לומר, שלא די להיות צודק (עקרונית), אלא צריך גם להיות חכם (מדינית). לא די באידיאולוגיה המתווה כיוון, אלא צריך גם דיפלומטיה שתנווט אותה בתנאי שטח קשים לכל נטיח ראשו בקיר. במצב הנוכחי שבו חמאס מבקש להוסיף ולהילחם בנו, ולישראל אין שום דרך מעשית להביסו (פרט לכיבוש הרצועה במחיר מבהיל שלא יביא פתרון), רק דיפלומטיה תוכל להתיר את הסכך. לנתניהו, "צוק איתן" של צדקנות, קשה לחשוב דיפלומטית ולהציע הצעות שלום יצירתיות לפלסטינים. הוא אמנם גילה זהירות במהלכים הצבאיים, זה טוב, אך גם עיקשות מחשבתית, זה רע. חשיבה אידיאולוגית, מעצם טבעה, היא חשיבה לעומתית, המובילה לעוד ועוד עימותים עם עוד ועוד ארגונים ומדינות, כפי שכבר קרה לנו כבר עם איראן ועם טורקיה. עימותים אלה צוברים עוד ועוד איכות וטינות שסופן שנאת נצח שקשה יהיה לפוגג. אחד הלקחים ממלחמה זו, יש לקוות, הוא שבקצה המנהרה ממתינה לנו הדיפלומטיה ושנעשה בה שימוש מושכל להשגת רגיעה ופשרה.

משפט ומשפט

כבר זמן רב אני חש כי יש משהו רע ורוע במערכת המשפט שלנו ובמשפט הפלילי בכלל. מאז חטא אדם הראשון וביתר שאת מאז המשפט של קפקא, אנו יודעים כי האדם אשם בעצם קיומו. עתה בא ספרו של פרופ' בועז סנג'רו הרשעת חפים מפשע בישראל ובעולם (הוצאת רסלינג, עורך ד"ר יואב שיבר, 2014) ומראה לנו כיצד נעשה הדבר גם מבחינה משפטית ובאיזה קלות בלתי נסבלת ניתן להרשיע כל

אדם כמעט, ולא רק באופן ספרותי. ספר מבהיל שחייב להיות בידי כל אדם ובעיקר למראשותיהם של שוטרים, תובעים, ושופטים.

99.9 אחוזי הרשעה

גדולת ספרו של סנג'רו בהראותו באופן שיטתי מן המסד ועד הטפחות, כיצד המעצר, החקירה, הבדיקה, הראיות, העדים, התביעה, כתבי האישום, הערעור, הפרוצדורה המשפטית - מועדים כולם לשגות ולהרשיע חפים מפשע. מי שמפקפק בכך ראוי שיעיין תחילה בנתונים סטטיסטיים שהוא מביא: לפי נתוני הלשכה לסטטיסטיקה לשנת 2004 היה אחוז ההרשעות על עברות רציניות בישראל 99.8% ובשנים 2005-2006 הוא עלה ל-99.9%. משמעות הדבר שרק אחד מאלף נאשמים, פרומיל אחד, זוכה. בשנים 8-2007 היתה ירידה מזערית בלבד ל-98.6%. "אין פלא - כותב סנג'רו - שאנשי רשויות אכיפת החוק דרשו להפסיק לפרסם נתונים אלה בטענה שהם מטעים, ואכן בשנתון של 2011 הם כבר לא מופיעים" (עמ' 177). פירושם המזעזע של נתונים אלה הוא שכל אדם כמעט המוכא בפני בית המשפט מורשע בסופו של דבר. סנג'רו אומר כי בעשורים הראשונים של קיום המדינה רמת הזיכויים עמדה על עשרות אחוזים, ומעשור לעשור הולכים הזיכויים ונעלמים מבתי המשפט. כלשונו: "שופטי ישראל שכחו כיצד מזכים אדם. חזונו המבעית של פרנץ קפקא, מתגשם לנגד עינינו" (עמ' 179). זאת ועוד: מה שתורם לאחוז הרשעות כה גבוה הוא התעלמות השופטים למעשה מהכלל שיש להוכיח את אשמת הנאשם "מעבר לספק סביר", ואם יש ספק כזה, חובה לזכותו. "חוששני ששופטי ישראל אינם נוהגים לפי הכלל החשוב הזה" (עמ' 179) הוא כותב. אם לכמת זאת באחוזים, מקובל שנדרשת דאות של 99% לשם הרשעה, אבל שופטים מרשיעים גם ב-85% ואף בפחות מזה. גורם נוסף הוא "הרשעה ברוב דעות", המקובלת בישראל. אם בהרכב של שלושה שופטים, שניים מרשיעים ואחד מזכה, הרי ברור שיש כאן ספק סביר (עמ' 181), אבל אין מתחשבים בדעת המיעוט. בכך שונה שיטת המשפט הישראלי משיטת המושבעים הדרושת הכרעה פה אחד. היא גם מתעלמת מדברי הרמב"ם שכתב: "ויותר טוב לפטור אלף חוטאים מלהרוג נקי אחד". בהנחה מבוססת על תחשיבים שונים מהעולם כולו, של 5% הרשעות שווה, הרי שבישראל כיום, מתוך אוכלוסיית אסירים של 20 אלף, 1000 מהם כלואים על לא עוול בכפם.

המקרה של רגב שווכר

אפשר לומר בהכללה, כי את "חזקת החפות", לה זכאי כל חשוד, החליפה אצלנו "חזקת האשמה", הצועקת מכל כותרת בעיתון ומכל משרד טלוויזיה, עוד לפני שנפתח המשפט. (כך היה למשל, למרכה האירוניה, במקרה של שני השרדים עמנואל רוזן ושרוך גל, שנחשדו בהטרדה מינית ולא הועמדו כלל לדין, אבל בינתיים איבדו את משרותיהם והקריירות שלהם נהרסו). כל אדם אשם עד שלא הוכחה חפותו - זוהי הפרקטיקה הציבורית הרווחת אצלנו וכנראה גם בבתי המשפט המושפעים ממנה, שהרי כלל הסוכ-ידידיצה (שאינו דנים בציבור במה שנמצא בדיון משפטי) כבר מזמן אינו מקיים.

לפני שנדר לפרטים, הנה סיפור מעשה שמביא סנג'רו (עמ' 183): קטינה נאנסה בדרכה לביתה על ידי אדם זה. היא מסרה למשטרה תיאור שלו ושל לבושו. כעבור חודשיים ראה אביה בסופרמרקט אדם שנראה לו דומה לחשוד. הוא חש להביא את בתו לצורך הזיהוי. היא לא זיהתה אותו ממש, אלא נבהלה ופרצה בככי בלי להביט בו. אביה איתר את פרטיו ודיווח למשטרה. למחרת נעצר החשוד, רגב שווכר, סטודנט נורמטיבי אך ביש מזל. מכאן ואילך החלה מסכת שקרים שהולוכה למעצר ולהגשת כתב אישום. השוטרים שיקרו לשופטים כאילו

18.95x25.59	2/2	עמוד 43	77	עֵתוֹן	31/08/2014	44109389-8
ור בועז סנג'רו ראש החטיבה למשפט פלילי וקרימינולוגי - 26330						

שערות, או השוואה של טביעת נעליים. (במשפט זדורוב, זו היתה הראייה המרשיעה, בנוסף להודאה). על כך יש להוסיף גם זיהום של ראיות דנ"א, של החלפת דגימות במעבדה ושל השתלת ראיות. וכן התחום האפור של ראיות נסיבתיות.

הפרק השלישי מוקדש לגורמים השייכים לפרוצדורה הפלילית, הכללים

המסדירים את הליכי החקירה והמשפט. בעולם קיימות שתי שיטות משפט, האינקוויזיטורית, שבה השופט חוקר באופן אקטיבי ומתערב בהליכים, והאדברסרית (הלעומתית) שבה השופט פסיבי והתביעה והסנגוריה מתעמתות לפניו זו עם זו. בישראל נהוגה השיטה האדברסרית שבה נמצאת הסנגוריה, וממילא גם הנאשם, בנחיתות מבנית מלכתחילה. מצד אחד ניצבת המדינה עם כל עוצמתה, משטרה, תביעה, שפיטה (התביעה והשפיטה הן בדרך כלל באותו צד) ומצד שני ניצבת הסנגוריה (אם יש לנאשם סנגור) ככל עליבותה.

המשטרה היא אשר חוקרת, מאתרת ראיות להוכחת אשמה, מגייסת את המעבדה הפלילית ומומחיה, ומצד שני אין, כפי שכותב סנג'רו, "משטרת סנגוריה" שתוכל להתמודד עמה. יתר על כן, על פי הנהוג בישראל, בניגוד לזה האמריקאי, הסנגוריה מקבלת

את כל חומר החקירה מהתביעה ואסור לה לערוך חקירות עדים משל עצמה וביוזמתה, אחרת תואשם בהטרדת עד ושיבוש הליכי משפט. מה פלא שתשעים ותשעה אחוז מהמשפטים מסתיימים בהרשעה.

הפרק הרביעי עוסק בהליכי הערעור, הריון הנוסף, המשפט החוזר, שמות יפים שאין מאחוריהם דבר. רבות כאן המגבלות הקבועות בחוק ומעט הסיכוי לשינוי גזר הדין. הכלל של "סופיות הדין" מקשה על הגשת ערעור, ובערעור שלטת "הלכת אי ההתערבות" כאשר בית המשפט אינו דן מחדש בעובדות אלא רק בפרשנות משפטית. המקרה של עמוס ברנס, שהורשע ברצח רחל הלר ומשפטו בוטל לבסוף, הוא יוצא מהכלל הבא לאשר את הכלל, וגם הוא לא היה מתרחש ללא מאבק שנמשך שנים ושנרתמו לו קצין משטרה בדימוס עזרא גולדברג ושופט העליון חיים כהן.

בטיחות המשפט הפלילי הפרק החמישי והאחרון "לקראת בטיחות המשפט הפלילי" עוסק בשורה של הצעות ספציפיות שמציע סנג'רו. אמנה בקצרה כמה מהן: הקמת גוף מרכזי לבטיחות המשפט הפלילי, דוגמת מנהל המזון והתרופות בארה"ב (FDA) שיחקור תאונות במשפט הפלילי (הרשעות שווא), כמעט תאונות, פרקטיקות של שוטרים ותובעים, יפיק לקחים ויפקח עליהם. קביעת סטנדרטים מדעיים לעבודת המז"פ. בדיקות סמים, שכרות נהגים, בדיקות דנ"א, טביעת אצבעות, עקבות, שערות וכדומה, שיסגנו החוצה "ראיות זבל". קביעת פרוטוקלים ברורים לעדויות ראייה, תיעוד בוודאו של מסדרי זיהוי, הבהרה לעד שייתכן שהחשוד לא נוכח במסדר הזיהוי, מעבר ממסדר סימולטני (בשורה) למסדר עוקב (זה אחר זה), ועוד. מידור הראיות והשפעתן זו על זו עובדי המעבדה אינם צריכים לדעת פרטים על המקרה ועל החקירה (כגון שהקורבן זיהה את הנאשם, או שהנאשם הודה) לכל יושפעו מכך. לקבוע כלל, אין הרשעה על סמך ראייה אחת בלבד, גם בראיות החזקות ביותר נופלות טעויות, לכן ראייה אחת אינה מספיקה. והעיקר לשנות כליל את הגישה כלפי הודאות חשודים; לא עוד לראות בהודאה ראייה חזקה שנדרשת לה רק תוספת ראייתית, אלא לראות בה את התוספת לראיות מרכזיות, אם ישנן.

הקטינה זיהתה את החשוד. כמו כן סירבו לתחנות אמו של החשוד לבדוק את יומנו ואת שיחות הטלפון שלו כדי לברר אם היה בכלל באותו יום בסופרמרקט. רק לאחר חודשיים ויותר, כשבוצעו בדיקות אלה לבסוף, הוברר כי רגב שוובר שהה באותו זמן במקום אחר, כלומר היה לו אליבי מוצק. בינתיים הוחזק 88 ימים ולילות במעצר שבמהלכו הכוהו החוקרים והתעללו בו. (הם ביקשו, למשל, שיאונן לפנייהם משום שחשבו שהאנס אינו שופך זרע). בנוסף הציגו לו גם בדיקת דנ"א מפוברקת שנמצאה כביכול על גוף הקורבן, מצג שווא האסור על פי חוק, משום שהוא עלול להביא לכלל ייאוש ולהודאת שווא. סנג'רו מסכם כי הפרקליטות שאישרה את השימוש בו כשלה לכל אורך הדרך בפיקוח על השוטרים ובהטעיית שופטים. בספר מובאות עוד דוגמאות רבות מישראל בלבד (ומזועזעות פי כמה - מארה"ב), כמו המקרה של הניאל אליהו, משה עזריה, פרשת מע"צ, המקרה של שי קורן (190-194) ועוד.

רס"ן

הקונספציה של "אשמת החשוד"

מפאת מיעוט מקום אסתפק בסקירה תמציתית של פרקי הספר. הפרק הראשון עוסק בהיקף התופעה של הרשעת חפים מפשע, והיא רחבה מכפי שסבורים. בשל מה שמכונה "עיקרון התאונות הנסתרות של המשפט הפלילי" המקרים הללו גם לא מתגלים בדרך כלל. בניגוד לרפואה, תעופה, הנדסה וכל תחום אחר, שם הטעות מתגלה כשמתרחש אסון, בהרשעת חף מפשע לא נדע זאת לעולם, כי אין בדינו "תקן" שבאמצעותו נוכל לגלות זאת. רק משנות התשעים, מאז גילוי הדנ"א והקמת "פרויקט החפות" באוניברסיטת ניו יורק בארה"ב, ניתן לבצע בדיקה חוזרת של השוואת ראיות מזירת הפשע עם דנ"א של המורשעים, ונמצא כי 300 אסירים שהורשעו על אונס ורצח, כשליש מהנבדקים באותו פרויקט, היו חפים מפשע. בישראל כלל לא ניתן לבצע בדיקה כזאת, כי הראיות לאחר תום המשפט אינן נשמרות.

הפרק השני עוסק בדיני הראיות ובדרכי החקירה והמשפט. בתחום זה רווחת התפיסה המוטעית של "אשמת החשוד" (כמו במקרה רגב שוובר שהבאנו למעלה). כאשר נעצר חשוד מניחים שהוא אשם ונתר רק למצוא ראיות להוכחת אשמתו. ממילא לא חוקרים עוד בכיוונים אחרים, אלא מתמקדים בהוצאת הודאה מפי החשוד, שהיא הגורם המרכזי בהרשעת חפים מפשע. לפי תפיסה זו ההודאה היא "מלכת הראיות", ואם אדם מודה, משמע שעבר את העברה. המחקר מלמה, כותב סנג'רו, שישנם מקרים רבים שאנשים מודים בעברות שלא ביצעו, אם בשל לחצים בתנאי מעצר, אם בשל איומים ופיתויים של חוקרים, אם בשל מדוכב שהוכנס לתאם, אם בשל חולשת אופי, אם בשל רפיסות שכלית (כמו במקרה של סולימן אל עביד שהורשע ברצח חנית קיקוס), אם בשל נכונות לקחת את האשמה על עצמם (כמו בארגוני פשע) ואם בשל עסקות טיעון התורמות גם הן להודאות שווא, בהן מודים אנשים בעברות שלא ביצעו רק כדי להיחלץ מהסיוט במחיר מופחת. הבעיה היא שבתי המשפט אינם מסוגלים כלל להבחין בין הודאת אמת להודאת שווא. גורמים נוספים הן עדויות ראייה מוטעות, מסדרי זיהוי מוטעים (עדים נוטים להצביע על מישהו כדי לרצות שוטרים גם כאשר החשוד לא נמצא במסדר), ועדויות שקר. ראיות ששופטים נוטים להסתנווד מהן - הן ראיות מדעיות (של המעבדה לזיהוי פלילי, מז"פ), כגון טביעת אצבעות, פריטי לבוש, פיסות שיער וכדומה הנתמכות בעדויות מומחים. סנג'רו טוען כי חלק גדול מראיות אלה הן "ראיות זבל", שאין להן שום בסיס מדעי, כגון השוואה מיקרוסקופית של